

de det dock framgå tydligare framgå exakt vad GT-forskarna bidragit med.

Vad skiljer då en studiebibel som visar på kulturell bakgrund, från en reguljär studiebibel som till exempel de relativt nyligen utgivna *NIV Zondervan Study Bible* eller *ESV Study Bible*? Huvudsakligen att de senare är kommenterande (NIV mer exegetiskt, ESV mer systematiskt) medan denna *NIV Cultural Backgrounds Study Bible* just ger den historiskt, geografiskt, socialt, ekonomiskt, religiöst preparerade kanvas, på vilken bibelböckerna målar sin berättelse. Jämför man alltså föreliggande verk från Zondervan med *Zondervan NIV Study Bible* finner man i den som recenserar här betydligt mer behandlat (särskilt för GT:s del), såsom författare, datering, budskap och temata, litterära drag, förutom ren struktur. Noterna är förstås också helt olika. Endast bibeltexten är gemensam, vilket gör att *Cultural Backgrounds Study Bible* kan placeras i en egen nisch, och där sätt informationen presenteras på gör den unik.

Författarna/huvudredaktörerna är tydliga med skillnaden mellan ”vilka en text skrivits *till* respektive vilka en text skrivits (till förmån) *för*”. Om inte texterna uppfattades som relevanta och viktiga inom judendom och kristendom i nutid, vore underlaget för även ett teoretiskt, akademiskt engagemang avsevärt begränsat. Tillgängliggörandet av jämförande dåtids- och bakgrundsmaterial torde välkomnas, inte bara för förkunnelse och undervisning i Synagoga och Kyrka, utan även inom Akademin, för även om informationen finns att tillgå annorstädes, så innebär förpackningen och översiktligheten en stor vinst. Vi har all anledning att känna tacksamhet för allt arbete som ligger nedlagt i detta verk.

Bo Krister Ljungberg, Knivsta

MICHAEL J. KOK

The Gospel on the Margins: The Reception of Mark in the Second Century

Minneapolis: Fortress Press, 2015, Pocket, 240 sidor,

SEK 359, ISBN: 978-1-451-49022-0

Efter sekel av kritisk diskussion kvarstår en rad historiografiska problem i kartläggning av relationen mellan Markusevangeliet och dess författare. För samtida Markusforskning kvarstår följande problem: 1) Mark är en

anonym skrift från första århundradets andra hälft, som; 2) approprieras av Matteus- och Lukasevangeliet (vilket i Luk 1:1–4 uttryckligen bör uppfattas i termer av en retorisk kritik). Den lukanska kritiken av Mark, blir dessutom förstärkt i ljuset av; 3) de textvariationer som finns i några de allra tidiga handskrifterna av Mark (1:1, 16:9f t.ex.). Vidare visar; 4) patristiska källor (Klemens, Irenaeus, Origenes) ingen större uppskattning av Mark, som teologisktskrift, utan föredrar både konsekvent och explicit de tre övriga kanoniska evangelierna (med viss emfas på Matt), vilket skapar en spänning i relation till 5) de tidiga traditioner, som går tillbaka till Papias av Hierapolis (död 130 v.t.), vilka knyter Mark till aposteln Petrus och därmed dennes auktoritet. Kort sagt, under det andra århundradet blir det anonyma evangeliet från första århundradet knutet till Petrus, men förblir ändå ett approprierat och marginaliserat evangelium. Hur ska vi närma oss dessa historiografiska problem?

I sin omarbetade doktorsavhandling, *The Gospel on the Margins: the Reception of Mark in the Second Century*, redogör Michael Kok för ovanstående aspekter hos Mark och forskningsläget. Även om studien inte för en övergripande teoretisk eller metodologisk diskussion, kan monografin både i syfte och metod beskrivas som receptionshistorisk. Studien rör sig koncentriskt runt Papias-fragmentet från Eusebios kyrkohistoria, vilket därför bör återges i sin helhet:

Detta sade ”den gamle”: När Markus blev Petrus tolk, skrev han noga ned allt han upptecknat av Kristi ord och gärning, dock inte i ordning. Ty han hade varken hört eller följt Herren men följde senare Petrus. Denne undervisade i korta berättelser men inte för att göra en ordnad framställning av Herrens ord. Därför gjorde sig Markus inte skyldig till något fel när han bara nedtecknade en del allteftersom han mindes. Men en sak var han angelägen om, nämligen att inte utelämna något av det som han hört eller återge det fel (*Hist. Eccl.* 3.39.15, översättning O. André).

Kapitel 1–3, ”The Construction of Mark as the Interpreter of Peter”, utgör studiens första del och återger detaljerat för förra seklets exegetiska forskning och frågor kring Papias-fragmentets historiska källvärde. Kapitel 4–6, ”Toward a Theory of Patristic Reception of Mark”, utgör

del två och här utvecklar Kok ett självständigt resonemang utifrån resultaten från del ett, genom att pröva Willi Brauns hypotetisk lösning på Markusevangeliets historiografiska problem. I Brauns "The First Shall be Last: The Gospel of Mark After the First Century" (2010) analyseras Mark som ett problematiskt kyrko- och teo-politiskt dokument under andra århundradet. Tillskrivelsen till Petrus anses av Braun vara ett försök att rycka evangeliet från radikala grupperingar som uppskattade Mark och fann stoff däri för en kontroversiell teologi. Braun efterlyser även en prövning av detta argument, vilket uppges av författaren vara avhandlingens *raison d'être*.

Koks huvudfråga rör upphovet till traditionerna som kopplar ett anonymt dokument till aposteln Petrus, samt varför Mark inkorporerades i kanondiskussioner när dokumentet marginaliserats, tillsynes, av samtliga kyrkofäder.

Kapitel 1 sammanfattar hur förra seklets forskning, under parollerna form-, redaktions- och narrativ-kritiska läsningar, underminerat det historiska värdet av Papias-fragmentet. Efter formkritiken går Mark inte att betrakta som en sammanhängande berättelse, utan snarare en samling av traditionsmaterial. Även om formkritiken inte kan utesluta petrinskt ursprung för Mark, försvårar metoden en sådan hypotes avsevärt. Vidare lyfter redaktions- och narrativ-kritik fram Petri roll och negativa karaktärisering i evangeliet, som en *ignoramus*, vilket möjligen hade en *parenetisk* funktion i en ursprunglig, homiletisk kontext (för att tala med formkritik), men knappast tyder på ett petrinskt ursprung.

I kapitel 2 utvärderar Kok den 'konservativa backlash', som undermineringen (ovan) av Papias skapat. Exegeterna Gundry, Hengel, Byrskog, Bauckham och Bird delar gemensamt en vilja att rehabilitera Papias-fragmentet, på olika sätt. Kok överväger exegeternas argumentation och kommer fram till att det inte finns bevis nog att härleda Mark till varken Petrus eller Paulus, och slår därmed fast det andra evangeliets historiska anonymitet. Det finns helt enkelt för lite information om Papias källa (Johannes) "den gamle", och varför denne kan anses tillförlitlig, särskilt utanför hemvisten i Mindre Asien. Inom sitt avgränsade geografiska område var presbytern tveklöst en teologisk ledare med visst

mått av inflytande över en andra generationens kristna. Inget tyder dock på att "den gamle" var en lärjunge till Jesus själv.

I kapitel 3 avrundar författaren första sektionen av studien, genom att spåra traditioner om "Markus" i NT och *vem* det var som Papias beskrev som Petri *amenuensis*. Kok beskriver diskursen kring *Μάρκος* i NT genom en trestegsstruktur.

A) Fil 23 och Kol 4:10 anses vara äkta Paulinskt material, som vittnar om en judisk mission och medarbetare vid namn Markus. Denne Markus var möjligtvis kusin till Barnabas (Apg 15:36–38: *Johannes* Markus) och var involverad i Antiokia-konflikten (Gal 2:13). Det är dock inte övertygande att här associera Markus med Petrus på ett bindande vis, menar Kok. Senare Paulinsk litteratur (2 Tim 4:11) bör betraktas som en fingervisning på att Markus fortsatte att associeras *främst med* Paulus.

B) Författaren av 1 Petr fångar aleatoriskt upp de två Paulinska medarbetarna, Silvanus och Markus (1 Petr 5:13: "Markus min son"), bredvid sin konstruerade *Petrusbild*. Kok menar att denna text cirkulerade i Mindre Asien mellan 70-93 v.t., vilket lägger grunden för att en Markus-tradition inkorporeras och upprepas av Luk-Apg och Johannes den gamle.

I sista skedet C) tillskriver 'den gamle' det anonyma evangeliet Mark till Petri lärjunge, Markus. Möjligen känner författaren till Apg till denna traditions tillblivelse, vilket resulterar i den ambivalens som den lukanska författaren närmar sig (Johannes) Markus.

Eftersom Kok anser att Papias ligger till grund för hela den patristiska diskursen kring Mark, handlar senare delen av studien uteslutande om hur detta faktum kan begripliggöras. Kapitel 4 kartlägger generella socio- och teo-politiska strömningar inom kristna rörelser under andra århundradet Kok påvisar (dis)kontinuitet till föregående sekel. Texter såsom Matt och Mark samt Tomas- och Petrusevangeliet hamnade i en teo-politiskt intensiv diskussion. Kok tillsammans med Braun menar att ett av de kanoniska evangelierna fungerade i linje med kyrkofädernas orientering mot en "centrisk" kristologi och teologi, vilket eliminerade inflytandet hos texter som senare kom att hamna i till exempel Nag Hammadi biblioteket. Det sker alltså en marginalisering av teologiskt besvärliga skrifter.

Kapitel 5 tydliggör kyrkofädernas kritik av Mark. Papias, Klemens av Alexandria och Irenaeus av Lyon menar alla att Mark inte kan mäta sig med Matt (och förelöper därmed Augustinus). Papias menar att Mark saknar korrekt ordning (τάξις), vilket tyder på en *retorisk* kritik (i linje med Lukas). Irenaeus menar att Mark skrevs efter Petri död, vilket skulle förklara evangeliets brister. Klemens härleder problemen till att Mark blev författat utan Petri godkännande. Bilden är dock samstämmig; Mark är mindre tillfredställande som evangelium.

I kapitel 6 visar Kok att det fanns teologiska sammanhang som uppskattade Mark, trots dess partikulära drag. Irenaeus beskriver hur anhängare till Valentinus, Basilides och Karpokrates alla uppskattade Mark, vilket kan tolkas som att evangeliet fungerar i teologiska kretsar som anammat en separationistisk, och möjligen adoptionistisk, kristologi. I linje med Brauns tes finns skäl att se diskursen om Mark och Petrus som ett teologiskt övertagande av ett anonymt evangelium, *från heretikernas händer*. Under andra århundradet neutraliserar apostoliskt ursprung Mark som ett hot, och genom att dra bort texten från radikala grupper, till en mer centrisk och teologisk mittfåra. Detta är också vad det avslutande kapitlet med klarhet summerar.

Även om jag varmt kan rekommendera Koks monografi till alla med intresse för tidig kristendom, hade *The Gospel on the Margins* med fördel kunnat se annorlunda ut, både till utseende och innehåll. Läsoplevelsen dras ner främst på grund av bokens stilistiska utformning, vilken mått bra av annat typsnitt och annan storlek. Vid sidan av ovan nämnda brist på teori- och metoddiskussioner hade monografin även lyfts om den gedigna diskussionen med sekundärlitteraturen oftare hade flyttats ner till notapparaturen, vilket skulle ha tillåtit Kok att gå fortare fram, samt hjälpa läsaren att få ett bättre helhetsgrepp på argumentationen.

Joel Kuhlin, Lunds universitet